

Vattenfåglar i Färnebofjärdens nationalpark

Inventering
2004

Stig Holmstedt

LÄNSSTYRELSEN
Västmanlands län

Länsstyrelsens rapportserie, 2004 nr 21

Titel: Vattenfåglar i Färnebofjärdens nationalpark
-Inventering 2004

Beställningsadress: Länsstyrelsen i Västmanlands län
Miljöenheten
721 86 Västerås

Telefon: 021-19 50 00

Projektledare: Carl Hanson

Författare: Stig Holmstedt, Planark Konsult HB

Foto på framsidan: Storlom, fotograferad av Alf Linderheim, Naturfotograferna

Kartunderlag: © Bakgrundskartor Lantmäteriet, dnr 106-2004/188

Utgivare: Länsstyrelsen i Västmanlands län, ISSN 0284-8813

Förord

Dokumentationen av områdets rika fågelfauna är ett viktigt underlag för förvaltningen av Färnebofjärdens nationalpark. Länsstyrelsen har under år 2004 inventerat vattenfåglar vid Färnebofjärdens nationalpark, vilket redovisas i denna rapport. Detta utgör ett komplement till den inventering av ugglor och lövträdsberoende fågelarter som genomfördes under år 2003 (Länsstyrelsens rapportserie 3003:12) och de fiskgjuseinventeringar som årligen genomförs av Länsstyrelsen.

Denna rapport utgör en del i Länsstyrelsens arbete med att ta fram kompletterande basdokumentation för Färnebofjärdens nationalpark.

Inventeringen har finansierats av Naturvårdsverket och utförts av Stig Holmstedt på uppdrag av Länsstyrelsen.

Författaren ansvarar ensam för rapportens innehåll.

Västerås september 2004

Länsstyrelsen
Västmanlands län

Innehållsförteckning

1. Sammanfattning	3
2. Bakgrund och syfte	4
3. Inventeringsmetodik	5
4. Inventeringens genomförande	6
5. Resultat – artvis redovisning	6
6. Resultat – områdesvis redovisning	13
7. Faktorer som kan ha påverkat resultatet	15
8. Sammanfattande slutsatser	15
9. Summary in English	16
10. Förteckning över referenser	17

Bilagor

Karta 1. Inventeringsrutter
Karta 2. Storlom
Karta 3. Gråhäger
Karta 4. Knölsvan
Karta 5. Småskrake
Karta 6. Skrattmås
Karta 7. Fiskmås
Karta 8. Gråtrut
Karta 9. Havstrut
Karta 10. Fisktärna
Karta 11. Redovisningsområden

1. Sammanfattning

Storlom, storskarv, gråhäger, knölsvan, sångsvan, småskrake, skrattnås, fiskmås, gråtrut, havstrut och fisktärna har inventerats i Färnebofjärdens nationalpark i början av juni 2004.

Inventeringens resultat samt en jämförelse med motsvarande siffror från en inventering åren 1975-76 framgår av tabellen nedan:

Art	Antal par 2004	Antal par 1975-76
Storlom	12	max 10
Storskarv	-	-
Gråhäger	3	-
Knölsvan	10	5-6
Sångsvan	-	-
Småskrake	2	max 10
Skrattnås	7	ca 50
Fiskmås	36	30-40
Gråtrut	11	40-50
Havstrut	3	5-6
Fisktärna	41	ca 25

Jämfört med åren 1975-76 har *gråhägern* tillkommit som häckfågel, men den har uppenbarligen haft svårt att etablera en större population. Mänskliga störningar, kanske i kombination med en tät stam av korp, kan vara orsaken. *Storskarv* och *sångsvan* – som ökat starkt i landet som helhet, inklusive älvens omgivningar – har ännu inte börjat häcka. För storskarven kan det vara en tidsfråga, medan fjärdens vattenområden uppenbarligen inte passar sångsvanen som häckare på samma sätt som rastare.

Fisktärnan har sannolikt ökat något, medan *storlommen* och *fiskmåsen* uppvisar en ungefär oförändrad storlek på populationen. Utvecklingen för *knölsvanen* och *havstruten* är mer oklar, medan *småskranken*, *skrattnåsen* och *gråtruten* tveklöst har minskat starkt. För de arterna gäller att den stora minskningen inträffade redan på 1980-talet. Småskranken kan som markhäckare vara svårt drabbad av minken. Skrattnåsens minskning är generell för hela landet och kan ha berott på många faktorer. Gråtrutens minskning kan lokalt i Sverige, kanske också här, bero på ändrad sophantering.

Med undantag för storlom har ingen av de inventerade arterna en mer anmärkningsvärt tät population i nationalparken. Storlommens relativt täta bestånd är dock anmärkningsvärd eftersom den under årens lopp visat ett tämligen dåligt häckningsresultat.

2. Bakgrund och syfte

Färnebofjärdens nationalpark, som inrättades år 1998, utgörs av en fjärd av nedre Dalälven med kringliggande skogar och våtmarker. Nationalparken omfattar ca 10 500 hektar, varav ca 3 500 hektar är skog, 3 000 hektar olika slags våtmarker och 4 000 hektar vattenområden.

Syftet med Färnebofjärdens nationalpark är att bevara ett unikt älvlandskap med omgivande värdefulla skogar och våtmarker i väsentligen orört skick. Fågelfaunan är artrik och torde ha få motsvarigheter i landet, bland annat vad gäller sammansättningen nordliga och sydliga arter. De mest skyddsvärda fågelarterna är knutna till skogen. Därför har de fågelinventeringar som hittills genomförts i det område som idag omfattas av nationalparken i första hand omfattat skogsbundna arter.

De stora vattenområdena med många öar, holmar och skär har emellertid också viktiga ornitologiska värden. Systematiska genomgångar av dessa områden med avseende på andra arter än fiskgjuse har dock inte gjorts sedan naturvårdsverket och de fyra berörda länsstyrelserna genomförde de stora naturinventeringarna av nedre Dalälven åren 1975-76. Fågelinventeringen omfattade då uppskattningar av populationerna av ett stort antal arter.

Det är viktigt att fågelfaunan även i fortsättningen inventeras som ett led i dokumentationen av nationalparken, som en uppföljning av vad fri utveckling eller särskild skötsel av naturen får för följder och som en grundval för kanalisering av besökare.

I samband med att nationalparken bildades infördes nya fågelskyddsområden samt utvidgades vissa av de fågelskyddsområden som funnits tidigare. Dessutom stängdes den centrala vägen in i Tinäsområdet. Detta samt allmänna trender inom fågelskådningen har lett till att antalet besökande ornitologer och därmed fågelrapporteringen från området drastiskt minskat i omfattning. Detta ökar ytterligare behovet av systematiska fågelinventeringar.

I samband med diskussioner kring ett projekt att skriva en bok om fågelfaunan i nationalparken har förslag väckts om att åter inventera vissa av vattenfågeln i parken.

Det som avgör om arter bör inventeras är i första hand om de är listade i bilaga 1 till EG:s Fågeldirektiv (79/409) eller återfinns på den svenska rödlistan. Särskilt aktuella är då de arter som återfinns på båda listorna. Om arten överhuvudtaget är möjlig att inventera med rimliga resurser spelar naturligtvis också in. Förutom de listade arterna finns det ett antal ytterligare som kan vara intressanta av olika skäl. De bör tas med i inventeringarna om de utan större merarbete kan inventeras tillsammans med fågeldirektivs- och rödlistarterna. Med dessa utgångspunkter har följande inventeringsarter valts ut.

- *Storlom*, *sångsvan* och *fisktärna* som alla återfinns i bilaga 1 till EG:s Fågeldirektiv.

- *Gråhäger, storskarv* (av den här aktuella rasen *sinensis*), *knölsvan, småskrak, havstrut, gråtrut, fiskmås och skrattnås*. Flera av dessa är visserligen vanliga arter, men om de, som gråhäger, storskarv, fiskmås och skrattnås, häckar i kolonier kan dessa vara angelägna att skydda genom t ex tillträdesförbud. Småskranken och gråtruten har starkt minskat i Färnebofjärden och är av detta skäl viktiga att studera. Knölsvan och havstrut är iögonfallande arter som bidrar till besökarnas naturupplevelser.

Samtliga ovan nämnda arter inventerades åren 1975-76 och därmed kan en del intressanta jämförelser göras. Att mer triviala vattenfåglar som skäggdopping, sothöna, gräsand, kricka, knipa, storskrake och kanadagås nu utelämnas beror dels på att de är just triviala, dels på att det för dessa inte finns något bra jämförelsematerial från åren 1975-76 och slutligen också på att de måste inventeras tidigare på året än under den optimala tiden för de övriga arterna, som är i slutet av maj-början av juni. En inventering av även dessa arter skulle således ta betydligt större resurser i anspråk utan att ge någon särskilt värdefull information.

3. Inventeringsmetodik

Den metodik som tillämpats har i första hand varit inventering från båt längs nationalparkens strandlinjer, om möjligt på ca 100 meters avstånd från stranden. I några områden har det av tids- eller framkomlighetsskäl varit svårt att genomföra inventeringen från båt och här har en komplettering skett från land. På karta 1 redovisas inventeringsrutterna. Relativt omfattande förstudier i mitten av april-början av maj hade pekat på att det inte lönade sig att inventera i Storån - Lillån, ej heller i de små sjöarna Altsjön, Östasjön och Måltidssjön. Här saknades nämligen inventeringsarterna helt.

Den optiska utrustning som nyttjats har varit handkikare Bausch & Lomb 8x42 samt tubkikare Optolyth 30x80. Observationer av inventeringsarterna har markerats på kartblad i skala 1:20.000 och förts in i protokoll. Bedömningen av antalet häckande par av de aktuella inventeringsarterna har gjorts enligt följande kriterier:

Storlom. En eller två vuxna fåglar i lämplig häckningsmiljö bedöms som ett par. Flockar av fåglar på fiske noteras men tas ej med i bedömningen om antalet par – de kan ha kommit långväga ifrån.

Gråhäger och storskarv. Antalet bebodda bon räknas. Antalet vuxna fåglar på häckplatsen noteras också.

Knölsvan och sångsvan. En eller två adulta fåglar i lämplig häckningsmiljö bedöms som ett par.

Småskrake. Varje utfärgad hane i lämplig häckningsmiljö förutsätts representera ett par.

Trutar, måsar och tärnor. Antalet vuxna fåglar på odiskutabla häckplatser dividerat med två får representera antalet häckande par.

4. Inventeringens genomförande

Inventeringen genomfördes fredagen den 11 juni och lördagen den 12 juni år 2004. Första dagen gjordes inventeringen från båt under 13 timmar med start kl 08.00 – först med utgångspunkt från Åsbyvallen på Mattön i Långvindsgrenen från Sjöforsen till Sevedskvarn, sedan med utgångspunkt från Gysinge i nationalparksdelen av själva Färnebofjärden. Förutom undertecknad, Stig Holmstedt, deltog Inga-Britt Persson som biträdande spanare. Båten fördes av Ingvar Westman. Det visade sig att det inte alltid var vare sig möjligt (stenigt, i synnerhet vid det låga vattenstånd som rådde) eller nödvändigt att köra 100 meter från samtliga stränder. I flera fall kunde istället vatten- och strandområden spanas av med tubkikare från några strategiska utkikspunkter.

På lördagen kompletterades inventeringen med spaning från land – först vid Tisjön (efter bilfärd till Ökestavallen), sedan längs Tyttboforsarna från Stadarna till Gålsbohalvön och slutligen i området nedströms Sevedskvarn, på Mattö-sidan av älvgrenen. Denna kompletterande inventering utfördes av Stig Holmstedt och tog ca 5 timmar inkl bil- och fottransporter mellan inventeringsområdena.

Vädret var i huvudsak gott, utom mitt på dagen den 11 juni då en kraftig regnskur på ca en halvtimme omöjliggjorde spaning. Senare den dagen ökade också vinden så att t ex lommar blev svårare att hitta. Då hade emellertid i stort sett alla presumtiva lomvatten redan kontrollerats.

5. Resultat – artvis redovisning

I redovisningen nedan ges inledningsvis en kort bakgrund över artens utbredning, beståndsstorlek, beståndsförändringar och biotopkrav i landet. Beståndsstorlek och beståndsförändringar i landskapet Uppland och i något fall också Västmanland och Gästrikland (där uppgifter funnits) anges också. Källorna till dessa uppgifter är Svensk Fågelatlas, Sveriges fåglar samt Upplands fåglar.

Därefter redovisas inventeringens resultat i form av antalet par av de olika arterna enligt ovan nämnda kriterier. En jämförelse med resultaten från inventeringarna 1975-76 görs och det förs i förekommande fall ett resonemang om orsaker till förändringarna i populationerna.

Storlom *Gavia arctica*

Storlommen häckar över nästan hela Sverige. År 1998 uppskattades beståndet till 5 500 - 7 500 par i landet. I bland annat Uppland har arten ökat under åren 1985-96, troligen beroende på att den också etablerat sig i små, måttligt näringsrika sjöar. Den ansågs dock visa en svagt minskande trend här åren 1970-93. Storleken

på det uppländska beståndet är sannolikt ca 170 par och det västmanländska ca 360 par idag.

Arten föredrar stora eller medelstora (större än 20 hektar) näringsfattiga skogssjöar med gles eller ingen växtlighet, steniga stränder och rikligt med små, glest bevuxna öar för bobygget. Normalt fiskar storlommen i de vatten där den häckar, men i samband med en tilltagande försurning har det observerats att den ibland flyger till närbelägna sjöar för att fiska.

Vid inventeringen hittades ett par med en unge, åtta par synbarligen utan ungar samt fyra ensamma fåglar som kan indikera tre häckningar (två av de ensamma fåglarna låg så nära varandra att de bör ha utgjort ett par) där den andra fågeln således skulle ha legat och ruvat. En summering pekar då på sannolikt 12 par, se karta 2.

Lommarna är starkt koncentrerade till den mellersta delen av fjärden – knappast förvånade med hänsyn till att den lämpligaste biotopen finns där.

Vid inventeringarna åren 1975-76 uppskattades antalet par till maximalt ca 10 i det område som nu är nationalpark. Detta tyder på att arten har en ungefär oförändrad eller något ökad numerär här.

Det har beräknats (Svensk Fågelatlas 1999) att det behövs en ungproduktion på 0,4-0,5 ungar per par för ett stabilt bestånd. Mycket få par med ungar har dock observerats under årens lopp och den synbarligen dåliga häckningsframgången kan sannolikt tillskrivas de stora fluktuationerna av vattenståndet i älven, vilka rimligen måste missgynna arten. Att arten hållit sig kvar eller kanske t o m ökat är därför något gåtfullt.

Av årets 12 par kan, enligt ovan, i bästa fall uppemot fyra svara för lyckade häckningar. Om de producerar 5-6 ungar, vilket inte är orimligt, motsvarar detta dock vad som långsiktigt behövs för att beståndet skall kunna bibehållas.

En annan förklaring kan vara att de – med undantag för översvämningarna – ytterst lämpliga häckningsmiljöerna och den stora näringstillgången gör att nya storlommar hela tiden söker sig till älven för att försöka häcka, trots att de nästan aldrig lyckas med detta.

En tredje förklaring skulle möjligen kunna vara att de flesta fåglarna häckar i andra sjöar och bara ligger på fiske i Färnebofjärdens mycket fiskrika vatten. Mot detta talar dock att fåglarna under inventeringen endast observerats ensamma eller – oftast – i par och inte alls i större grupper. Beteendet och biotopvalet tyder heller inte på annat än bofasta fåglar och slutligen finns det ganska få lämpliga storlomsjöar i Färnebofjärdens omgivning.

Storskarv *Phalacrocorax carbo*

Storskarven är en art som under de senaste årtiondena har expanderat oerhört starkt i landet, från ca 350 par år 1975 till ca 26 000 par i 154 kolonier år 1999. År

1988 genomfördes den första inlandshäckningen (i Vänern) och år 1997 fanns nästan hälften av kolonierna, men bara 15 % av antalet par, i insjöar. Detta är, ur internationellt perspektiv, den normala miljön för vår ras av arten, *Phalacrocorax carbo sinensis* – mellanskarv. I Uppland fanns ca 1 500 par år 1999, men stammen är sannolikt ännu större idag. Vid nedre Dalälven etablerade sig storskarven med åtta par i en hägerkoloni på Hilsholmarna i Hedesundafjärden år 2001 och här häckade 90 par år 2004 (Lars Gustafsson, muntligt).

Storskarven är en utpräglad kolonihäckare med bon oftast i buskar eller träd.

Under inventeringen sågs par av storskarv på tre lokaler – vid forsén Långlådingen, där de låg och fiskade samt vid Bårbyhäll respektive Strömsholmen där de satt på stenar. På ingetdera stället fanns det dock tecken på att de häckade.

Vid inventeringen år 1975-76 var storskarven närmast okänd vid Färnebofjärden.

Gråhäger *Ardea cinerea*

Gråhägern häckar i södra Sverige upp till centrala Värmland, norra Västmanland och Gästrikland, d v s ungefär t o m nedre Dalälven. I mitten av 1990-talet beräknades stammen uppgå till minst 5 000 par. Det uppländska beståndet var i slutet av 1990-talet ca 800 par.

Arten häckar oftast i små till medelstora kolonier och bona ligger normalt högt uppe i träd, oftast granar eller tallar, sjönära på öar eller uddar.

En stor hägerkoloni finns sedan många år tillbaka på Hilsholmarna i Hedesundafjärden och år 2004 häckade där ca 40 par (Lars Gustafsson, muntligt). I Färnebofjärden etablerades år 1984 en mindre koloni på Strömsholmen (norr om Tinäset) och här häckade uppemot fem par i flera år, senast år 2002. Sommaren 1998 hittades också en mindre koloni på Aspön mellan Bårbyhäll och Utön.

Vid inventeringen konstaterades att det saknades häckande hägrar på både Strömsholmen och Aspön. På Stora Marholmen i Östaviken (se karta 3), där minst två par setts på avstånd i mitten av april, fanns nu bara ett par som dessutom omgående lämnade ön vid vår ankomst. I höga tallar räknades sex bon och spillning under några av dem antydde häckningar av minst tre par. Antingen var ungarna redan flygga eller så hade häckningarna misslyckats – de bortflyende fåglarna återvände i varje fall inte och det var alldeles tyst från bona. Under inventeringen sågs totalt ca 10-15 ensamma fiskande hägrar – de var sannolikt antingen kringströvande icke könsmogna fåglar eller härstammande från den stora kolonien i Hedesundafjärden.

Vid inventeringen åren 1975-76 saknades häckande hägrar i Färnebofjärden och observationerna var då över huvud taget ytterst få. Arten har alltså ökat något sedan dess, men någon större etablering har inte skett. Erfarenheterna hittills tyder på att arten har svårt att lyckas med häckningen vid Färnebofjärden, vilket kan bero på mänskliga störningar (hägrarnas holmar är ofta också populära för

friluftsfolk, särskilt fiskare) eller bopredation från korp, eventuellt en kombination av båda dessa orsaker.

Knölsvan *Cygnus olor*

Knölsvanen häckar i näringsrika sjöar i södra Sverige upp till och med Dalarna, Hälsingland och Medelpad samt längs våra kuster från Bohuslän till Ångermanland. Det häckande beståndet är mellan 4 000 och 7 000 par. En stor andel finns i Uppland – ca 1 500 par.

Vid inventeringen hittades en häckning samt sågs åtta till synes könsmogna par och en ensam fågel, d v s tio par enligt de valda kriterierna,, se karta 4. Huvuddelen av fåglarna – alla utom tre par – fanns i den nordligaste delen av nationalparken. De fåglar som simmade omkring parvis hade antagligen misslyckats med häckningen eller helt enkelt inte häckat detta år.

Vid inventeringen år 1976 hittades 5-6 par, varav två som säkert häckade, i det område som nu är nationalpark. Samtidigt sågs betydligt fler individer i översomrande flockar detta år än under 2004 års inventering. Det är därmed svårt att säga om arten har ökat eller minskat i nationalparken.

Sångsvan *Cygnus cygnus*

Sångsvanen häckar i hela Sverige efter en mycket stark expansion sedan mitten av 1970-talet. Vid riksinventeringen av arten år 1997 konstaterades att beståndet sannolikt uppgick till ca 3 700 par. I Uppland häckade ca 100 par och i Gästrikland ca 60 par.

Arten häckar mest i vegetationsrika tjärnar och sjöar, inte sällan i små tjärnar i anslutning till större sjöar.

Färnebofjärden är sedan länge känd som en förstklassig rastlokal för sångsvan i mars-april med uppemot 1200 samtidigt rastande fåglar. Under en period av 1980-talet var Färnebofjärden sannolikt Sveriges bästa vårrastplats för arten. Normalt finns här mindre flockar fram t o m åtminstone försommaren.

Under årets inventering återfanns, förvånande nog, bara en enda fågel, en lätt skadad adult individ i vassområdet innanför Kalvön.

Under 1975-76 års inventering sågs inte heller några tecken på häckande fåglar. Fjärden i sig erbjuder föga av lämplig häckningsmiljö – däremot häckar arten i flera sjöar i närheten, bl a Bysjön i Österfärnebo samt Nickelsbosjön och Norra Brinnen i Nora.

Småskrake *Mergus serrator*

Småskraken häckar längs de flesta av landets kuststräckor från Bohuslän till Norrbotten samt i näringsfattiga sjöar och vattendrag, med viss förkärlek för större sjöar.

Beståndet beräknades ha minskat från ca 18 000 par i mitten av 1970-talet till ca 14 000 par i början av 1990-talet. Beståndets storlek idag är okänd, men bedömningen är att en ytterligare minskning skett, åtminstone regionalt. I Uppland finns sannolikt ca 1 000 par.

Vid inventeringen syntes ensamma hannar, sannolikt indikerande häckning av två par av denna sena art, vid Sjöforsen respektive Härsingen i Tyttboforsarna, se karta 5. Förstnämnda lokal har varit den i stort sett enda där arten regelmässigt iakttagits under de senaste årtiondena.

I samband med 1975-76 års inventeringar skattades beståndet av småkrak till maximalt tio par i det område som nu är nationalpark. En mycket kraftig minskning av artens förekomst har således inträffat sedan dess. Den stora minskningen skedde dock sannolikt redan på 1980-talet. Arten är markhäckare och predation från mink kan därför vara en trolig orsak.

Skrattmåsar *Larus ridibundus*

Skrattmåsen har en vidsträckt utbredning i landet, från Skåne till Lappland, men har minskat mycket kraftigt sedan toppåren omkring år 1970 då antalet par uppskattades till ca 270 000. Fram till mitten av 1980-talet i stort sett halverades stammen och minskningen fortsatte även senare. År 1993 fanns det sannolikt bara 50 000 par. Från och med mitten av 1990-talet har det dock funnits tecken på att beståndet börjat stabilisera sig och sedan slutet av 1990-talet har arten möjligen ökat något igen. I Uppland fanns i mitten av 1990-talet uppskattningsvis ca 7 000 par.

Arten häckar mest i näringsrika sjöar, men också vid havsstränder och på smärre skär.

Under inventeringen räknades sju par på en samling stenblock söder om Sörekesholmen i Öbysjön, se karta 6. De häckade sannolikt eftersom ungefär samma antal också syntes här två månader tidigare. Dessutom sågs sammanlagt minst ett hundratal fåglar som relativt jämnt utspridda jagade insekter över fjärdens vattenvidder.

Under inventeringarna åren 1975-76 konstaterades en koloni om ca 50 par på Kattskären i yttre delen av Östaviken. Samtidigt häckade 100-200 par i Nordmyrasjön och 25-50 par i Fängsjön – båda sjöarna ligger i anslutning till Färnebofjärden och är förbundna med denna med relativt korta vattendrag. Inte heller dessa kolonier synes finnas kvar nu. Arten har alltså under de senaste 30 åren minskat enormt mycket här liksom i resten av landet.

Fiskmåsar *Larus canus*

Fiskmåsen häckar över i stort sett hela Sverige, såväl vid kusterna som inne i landet och i fjällen. Det svenska beståndet har uppskattats till 100 000 - 200 000

par. Totalt sett har arten troligen minskat under de senaste 20 åren även om det lokalt finns uppgifter om motsatsen. I Uppland var antalet par i mitten av 1990-talet sannolikt ca 12 000.

Arten häckar normalt i mindre kolonier eller i enstaka par och är mycket flexibel i sitt boplatsval. Vid sjöar ligger bona ofta på stora stenblock, men längre från vatten ofta på ladtak eller ibland t o m i träd.

Under inventeringen hittades totalt 36 par, mest enstaka, men också i några smärre, glesa kolonier om upp till fem par. Häckningarna är tämligen jämnt spridda i nationalparkens vattenområden, se karta 7.

Antalet var ungefär detsamma som under inventeringarna åren 1975-76.

Gråtrut *Larus argentatus*

Gråtruten häckar allmänt längs kusterna från Bohuslän till Gästrikland och även, fast mindre talrikt, längre norrut upp till Norrbotten. Den finns också tämligen allmänt i många inlandsvatten i södra och mellersta Sverige. Beståndet beräknades till 66 000 par i mitten av 1970-talet och anses idag ligga i intervallet 50 000 – 100 000 par. Såvitt man vet har inga väsentliga förändringar skett under de senaste decennierna. Den uppländska populationen har i mitten av 1990-talet uppskattats till ca 5 000 par.

I insjöar häckar arten på glest bevuxna öar och ibland på större stenblock ute i vattnet.

Under inventeringen hittades endast 11 par häckande gråtrutar, jämnt utspridda i enstaka par i Färnebofjärdens mellersta och sydliga del, se karta 8. Detta innebär en mycket stor minskning jämfört med i mitten av 1970-talet. Vid inventeringarna åren 1975-76 befanns 40-50 par häcka i samma område. Det är svårt att säkert veta orsakerna till denna stora minskning, men en viss minskning i Stockholms skärgård och Mälaren under 1980-talet har tillskrivits ändrad sophantering och minskat torskfiske. Den förstnämnda orsaken kan möjligen också gälla för Färnebofjärdens gråtrutar.

Havstrut *Larus marinus*

Havstruten häckar allmänt längs kusterna i Bohuslän och norra Halland samt från Blekinge till Gästrikland och på Öland och Gotland. Längs övriga kuster är arten mer sparsam. Den häckar också i flera inlandsvatten, särskilt i Vänern. I Sverige uppskattas det totala beståndet idag till närmare 15 000 par efter en ungefärlig fördubbling på 30 år. I Uppland häckar sannolikt minst 1 100 par.

De insjöhäckande havstrutarna häckar oftast på stora stenblock.

Vid inventeringen hittades tre häckningar, samtliga på stenblock, tämligen långt från varandra, se karta 9.

Inventeringsåret 1975 hittades 5-6 par, men antalet har sedan dess varierat något. Tre par är en bottennotering, men eftersom det rör sig om små antal kan man knappast dra några slutsatser om artens populationsutveckling.

Fisktärna *Sterna hirundo*

Fisktärnan häckar längs Västkusten samt längs Ostkusten, framför allt från nordöstra Skåne till Norrbotten. Den är också som enda svenska tärnart väl spridd i insjöar, framför allt i södra och mellersta Sverige. Populationen har uppskattas till 20 000 – 25 000 par. Möjligen har arten haft en minskande trend under de senaste tjugo åren, men det finns också uppgifter om lokala ökning. I Uppland häckar ca 2 500 par.

Arten kan häcka såväl solitärt som i kolonier. Kolonierna är vanligtvis små, 2-20 par, men kan ibland vara avsevärt större. Häckningen sker i mycket omväxlande miljöer, från kala skär i havsbandet till frodiga strandängar i insjöar.

Inventeringen uppdagade 41 par, varav 31 par häckade i tre kolonier om 20, 7 respektive 4 par. Häckningarna är tämligen jämnt spridda, men med en förvånande lucka i fjärdens till synes mycket passande mellersta östra del, se karta 10.

Under inventeringsåren 1975-76 hittades ca 25 par i samma område, vilket således skulle tyda på att arten ökat något sedan dess. Eftersom huvuddelen av fåglarna häckar i några få större kolonier kan emellertid etablering och övergivande av sådana åsamka relativt stora variationer av antalet häckande par mellan olika år.

Övriga intressanta observationer under inventeringen

5-6 kullar av *kanadagås*, ca 20 kullar av *knipa*, 5-6 kullar av *storskrake* samt två kullar av *gräsand* noterades under inventeringen. Dessa arter, utom kanadagås, verkar ha minskat en hel del sedan inventeringen 1975-76, även om mer exakta data från den inventeringen saknas för dem.

Nio observationer av minst sex olika *havsörnar* gjordes. Arten syntes mycket sällan vid Färnebofjärden åren 1975-76. Av *lärkfalk* sågs däremot bara en enda och av bivråk inte en enda individ, vilket är anmärkningsvärt eftersom dessa arter tidigare haft ovanligt täta stammar vid Färnebofjärden.

Mer udda observationer gäller en adult *bläsandhanne* vid Sjöforsen (troligen indikerande häckning i närheten), en 2 k *dvärgmå*s utanför Tinäset samt en adult *svarttärna* vid Aspön.

6. Resultat – områdesvis redovisning

I detta avsnitt redovisas antalet par av de olika arterna uppdelade på nio redovisningsområden. Se karta 11.

1. Sjöforsen – Sotängarna

Storlom	2
Knölsvan	1
Småskrake	1
Fiskmås	2
Fisktärna	20

2. Gysinge

Knölsvan	2
Fiskmås	6
Fisktärna	5

3. Edsviken - Vedönarkipelagen

Knölsvan	4
Fiskmås	6
Havstrut	1
Fisktärna	2

4. Vattnen väster om Skekarsbo

Storlom	4
Knölsvan	1
Fiskmås	5
Gråtrut	5
Havstrut	1
Fisktärna	1

5. Öbysjön

Skrattmås	7
Fiskmås	6
Fisktärna	3

6. Korsälven m m

Storlom	5
Knölsvan	2
Fiskmåå	1
Gråtrut	3
Havstrut	1
Fisktärna	7

7. Östaviken

Storlom	1
Gråhåger	3
Fiskmåå	6
Gråtrut	3
Fisktärna	2

8. Ängsön-Håstholmen-Torrön

Fisktärna	1
-----------	---

9. Tyttboforsarna

Småskrake	1
Fiskmåå	4

Ingen inventeringsart hittades i Tisjön och förinventeringar samt tidigare års erfarenheter hade visat att de inventerade arterna också saknas i Östasjön, Altsjön, Måltidssjön och Lillån - Storån. Några enstaka par fiskmååsar har tidigare häckat vid Tisjön och Storån, men för övriga inventeringsarter passar de nämnda vattnen inte särskilt väl. De är antingen för små eller också saknar de lämpliga häckningsöar.

Inga av de inventerade fåglarna häckade såvitt det kunde uppdagas inom någöt av de fågelskyddsområden som finns i nationalparken.

7. Faktorer som kan ha påverkat resultatet

Vädret under inventeringsdagarna var i huvudsak gott, utom mitt på dagen den 11 juni då en kraftig regnskur på ca en halvtimme omöjliggjorde spaning. Senare den dagen ökade också vinden så att t ex lommar blev svårare att hitta. Då hade emellertid i stort sett alla presumtiva lomvatten redan kontrollerats.

Årstiden var i huvudsak optimal för de olika arterna – möjligen dock något för sen för häger – en förklaring till att hägerbona saknade ungar kan vara att dessa redan hade blivit flygga.

8. Sammanfattande slutsatser

Tabellen nedan ger en sammanfattning av inventeringens resultat samt en jämförelse med motsvarande siffror från inventeringen åren 1975-76.

Art	Antal par 2004	Antal par 1975-76
Storlom	12	max 10
Storskarv	-	-
Gråhäger	3	-
Knölsvan	10	5-6
Sångsvan	-	-
Småskrake	2	max 10
Skrattmåås	7	ca 50
Fiskmåås	36	30-40
Gråtrut	11	40-50
Havstrut	3	5-6
Fisktärna	41	ca 25

Jämfört med åren 1975-76 har *gråhägern* tillkommit som häckfågel, men den har uppenbarligen haft svårt att etablera en större population. Mänskliga störningar, kanske i kombination med en tät stam av korp kan vara orsaken. *Storskarv* och *sångsvan* – som ökat starkt i landet som helhet, inklusive älvens omgivning – har ännu inte börjat häcka. För storskarven kan det vara en tidsfråga, medan fjärdens vattenområden uppenbarligen inte passar sångsvanen som häckare på samma sätt som rastare.

Fisktärnan har sannolikt ökat något, medan *storlommen* och *fiskmåsen* uppvisar en ungefär oförändrad storlek på populationen. Utvecklingen för *knölsvanen* och *havstruten* är mer oklar, medan *småskranken*, *skrattmåsen* och *gråtruten* tveklöst har minskat starkt. För de arterna gäller att den stora minskningen inträffade redan på 1980-talet. Småskranken kan som markhäckare vara svårt drabbad av minken. Skrattmåsens minskning är generell för hela landet och kan ha berott på många faktorer. Gråtrutens minskning kan lokalt i Sverige, kanske också här, bero på ändrad sophantering.

Med undantag för storlom har ingen av de inventerade arterna en anmärkningsvärt tät population i nationalparken. Storlommen relativt täta population är dock anmärkningsvärd eftersom den under årens lopp visat ett tämligen dåligt häckningsresultat.

9. Summary in English

The populations of Black-throated Diver, Great Cormorant, Grey Heron, Mute Swan, Whooper Swan, Red-breasted Merganser, Black-headed Gull, Common Gull, Herring Gull, Great Black-backed Gull and Common Tern were censused in the Färnebofjärden National Park at the beginning of June 2004.

The results of the census, compared to the results of a similar census in the same area in 1975-76, are shown in the table below:

Species	Number of pairs 2004	Number of pairs 1975-76
Black-throated Diver	12	max 10
Great Cormorant	-	-
Grey Heron	3	-
Mute Swan	10	5-6
Whooper Swan	-	-
Red-breasted Merganser	2	max 10
Black-headed Gull	7	ca 50
Common Gull	36	30-40
Herring Gull	11	40-50
Great Black-backed Gull	3	5-6
Common Tern	41	ca 25

Since 1975-76 the *Grey Heron* has established itself as a breeder, though it has evidently had difficulties in establishing a larger population. Human disturbance, perhaps in combination with a dense Raven population, is a possible reason. *Great Cormorant* and *Whooper Swan* – which have increased greatly in the country as a whole, including in the Dalälven river area and its vicinity – have not started to breed yet. For the Great Cormorant this may be a question of time, while the waters of the Färnebofjärden obviously do not suit the Whooper Swan as well as a breeder as they do as a migrant.

The *Common Tern* has probably increased somewhat, while the populations of *Black-throated Diver* and *Common Gull* are roughly unchanged. The development of the populations of *Mute Swan* and *Great Black-backed Gull* is less clear, while *Red-breasted Merganser*, *Black-headed Gull* and *Herring Gull* have all without doubt decreased strongly. These three species were already declining in the 1980s. The Red-breasted Merganser, as a ground-breeder, may have been badly affected by the strongly increased mink population. The Great Black-backed Gull's decline is mirrored in the country as a whole and may have many causes. Decreased

Herring Gull populations may be explained by changed handling of garbage, both locally in Sweden and possibly in the Färnebofjärden area too.

With the exception of *Black-throated Diver*, none of the censused species has a particularly dense population in the national park. The relatively dense population of Black-throated Diver is remarkable because breeding results for this species have been relatively poor over the years.

10. Förteckning över referenser

Aspenberg, Per. Forslund, Mats. Holmstedt, Stig. Lundberg, Arne. Natur vid nedre Dalälven. 3. Ornitologisk inventering. SNV PM 1977.

Holmstedt, Stig. Opublicerat underlag till ovan nämnda rapport.

Holmstedt, Stig. Svenska Naturskyddsföreningen/Järvafältets Ornitologiska Klubb. Fåglar vid Färnebofjärden (omfattar ett avsevärt större område än själva nationalparken). Tre upplagor – åren 1979, 1986 och 1996.

Sveriges Ornitologiska Förening. Sveriges fåglar – aktuell översikt över deras utbredning, numerär och flyttning. Stockholm 2002.

Sveriges Ornitologiska Förening, Artdatabanken, Lunds Universitet. Svensk Fågelatlas. Stockholm 1999.

Upplands Ornitologiska Förening. Upplands fåglar – fåglar, människor och landskap genom 300 år. Uppsala 1996.

TACK !

Följande personer har varit på olika sätt starkt behjälpliga med inventeringen och rapporten och de avtackas härmed hjärtligt:

Helge Röttorp, Rånäs, för ovärderlig rådgivning inför inventeringens uppläggning.

Inga-Britt Persson, Tärnsjö och Ingvar Westman, Österfärnebo, för suverän hjälp vid inventeringen från båt i 13 tuffa timmar den 11 juni.

Greg McIvor, Skanör, för snabba och skickliga synpunkter på den engelska sammanfattningen.

Dessutom tackas Carl Hanson med kollegor på Länsstyrelsen för värdefulla synpunkter på upplägg och rapport samt alla övriga, ingen nämnd och ingen glömd, som tjänat som lektörer för rapporten.